

SAMSUN YÖRESİNDE SÜT DİŞLERİ İLE İLGİLİ FOLKLORİK YAKLAŞIMLAR

Folkloric Approaches About Deciduous (Milk) Teeth in Samsun

Mehtap MUĞLALI*
Alp Erdin KOYUTÜRK*
Mustafa Erhan SARI*

ÖZET

Çalışmamızda Samsun yöresinde, şehirde ve köyde yaşayan bireyler ve eğitim düzeylerinin süt dişleriyle ilgili batıl inanışları üzerine etkileri araştırıldı. Çekilen süt dişlerinin çoğunlukla çöpe atıldığı, bunu ikinci sırada dama atılmanın izlediği tespit edildi. Bu yapılan işlemlerin gelecekle ilgili iyi dileklerde bulunulması amacıyla uygulandığı saptandı. Sonuç olarak atalarımızdan gelen bu inanışlara ilişkin uygulamaların, ebeveynler aracılığıyla nesilden nesile aktararak günümüzde halen geçerliliğini koruduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler

Folklor, süt dişi, batıl inanış.

ABSTRACT

In our study, the effects of superstition about deciduous (milk) teeth are observed and analyzed through the people living in Samsun and its villages. It is observed that after pulling out those deciduous teeth are mostly thrown in the garbage or they are thrown over the roof of the house. Additionally, it is determined that such superstitious functions are carried out in order to send best wishes for future. As a result, it can be said that the traditional practices about such beliefs coming from our ancestors are conveyed from one generation to another by adults, so their validity is still kept.

Key Words

Folklore, deciduous (milk) teeth, superstition.

Giriş

Toplumların folklorunda “batıl inanç” olarak adlandırılan korkudan, çaresizlikten veya rastlantılardan doğan birtakım inanışlar bulunur. Çoğunun bilimsellik veya dinselikle ilgisi olmayan bu inanışlar insanlık tarihi kadar eskidir. Bu tür inanışların oluşmasında kişisel yatkınlık ile aile büyüklerinin veya dini bilgiler bakımından cahil kimi din görevlilerinin etkisi olmaktadır. Toplumdan topluma değişmekle birlikte batıl inançların ortak yanları da bulunmaktadır. Batıl inançlar; folklorik bir yaklaşımla, halk inançları olarak da adlandırılabilir.

Anadolu’da yaşayan halk inançlarının pek çoğunun kaynağını; çok tanrılı dinler, eski Anadolu uygarlıkları, eski Türk dinleri, bazı din büyüklerinin söze-

ri ve günlük yaşam olayları oluşturmaktadır (Şişman 2000: 478).

Batıl inançlar Ortaçağ topluluklarının günlük yaşamlarında büyük rol oynamaktaydı. Dişlerini kaybetmenin insan üzerindeki büyük korkusu, dişlerin öneminin göstergesiydi. Dişli doğan bebekler nadir görülmesi nedeniyle batıl inançlar ve folklorla ilişkilendirilmiştir. Bazı bireyler dişli doğan bebeklerini bir hastalık (Allwright 1958: 163), felaket (Livius 1938: 255) işareti olarak değerlendirirken bazıları ise çocuğun alın yazısıyla ilişkilendirmişlerdir (Bodenhoff vd.1963). Bazı toplumlarda ise dişli doğan bebeklerin cinsiyetine göre yorum yapılmış; erkeğe görkemli bir geleceği olacağına, kızsakötü bir işaret habercisi olacağı ileri sürülmüştür (Guerini 1909: 62, Secundus

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Öğretim Üyesi
mehtapm@omu.edu.tr – ekoyuturk@yahoo.com – dterhansari@hotmail.com

vd.1942). Çin toplumunda ise dişli doğan bebek bu dişle ısırma başlarsa; bebek kız ise annesinin, erkekse babasının öleceğine inanılmıştır (Allwright 1958: 163). Polonya, Afrika ve Hindistan'da son zamanlarda bile dişle ilgili batıl inançlar oldukça yaygındır (Charon 1955: 272).

Çocukların diş çıkarmaları bütün toplumlarda önemli görülmüştür. İlk çocukluk yıllarında sık sık ortaya çıkan rahatsızlıklardan dişler sorumlu tutulmuş, diş çıkarmanın kolaylaştırılmasının sorunları çözeceğine inanılmıştır (Hunstadbraten 1972:105). Bir toplumda, bahçede elbiselerin asılı olmasının, süt emerken başparmağın çimdiklenmesinin dişin zor çıkmasına sebep olacağına inanılırken (Hunstadbraten 1972: 105) başka bir toplumda anne sütünün sıcak olmasının damağı kızgın hale getirerek dişin daha kolay çıkmasını sağlayacağına; çocuğun dişini çıkarken gören kişinin çocuğun giysisini yırtarak diş sürmesini kolaylaştıracağına inanılmıştır (TC Kültür ve Turizm Bakanlığı 2005'den). Bir inanışa göre ise bebeklerin ilk dişini çıkardığı döneme denk gelen dört ile yedinci aylar arası görülen dişeti şişliğinin “yanlış diş” diye tarif edilen bir diş olduğuna ve bunun da bebekte sıtma ve ishal yaptığı için çekilmesi gerektiğine inanılmıştır (Stefanini 1987: 132).

Çocuğun biyolojik gelişim belirtilelerinin en önemlilerinden birisi olan diş çıkarma; geçmişte olduğu gibi günümüzde de geleneksel kültürün bir parçası olarak kentsel ve kırsal bölgelerde törensel uygulamalarla karşılanmaktadır. Temelinde farklı görüşler bulunan bu törenler arasında çocuğun beslenmesi ile ilgili olanlar dikkati çekmektedir. Yiyeceklerin ezilmesinde, parçalanmasında ve öğütülmesinde birinci derecede rolü olan dişin ortaya çıkışı nedeniyle düzenlenen törenlerde yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını artırma, bereketi arttırma gibi dileklerin yanı sıra; çocuğun dişinin kolay, sağlam ve düzgün çıkmasına yönelik arzu ve dilekler bulunur. Dişin çıkışı ile ilgili olarak yapılan törensel uygulama psikolojik ve

toplumsal açıdan önem taşır (Özer 1978: 84, Zekiogulları1984:80, Uçar 1989:40, Güngör vd.1991). Törensel uygulamalar sırasında çocuğun önüne her biri ayrı bir mesleğin işareti olarak kabul edilen makas, bıçak, ayna, bilezik, saat, kalem, kitap ve ekme gibi nesnelere bırakılarak çocuğun gelecekte seçeceği meslek konusunda yorumlar yapılmıştır. Çocuk bunlardan hangisine uzanıp alırsa gelecekte o nesneyle ilgili mesleği seçeceğine inanılmıştır (Araz 1995: 101).

Normal koşullarda doğumdan beş ay sonra süt dişlerinin çıkması beklenir. İlk dişin sürmesiyle ilgili olarak halk arasında değişik yorumlar mevcuttur. İlk dişin alt veya üst çeneden sürmesine bağlı olarak iyi veya kötü yorumlar yapılmıştır: Alt diş yukarı baktığından çocuğun gökyüzüne doğru Allah'a yalvarışı ifade ettiği düşünülüp önce alt dişin sürmesi iyi şeyler olacağını işareti olarak yorumlanmıştır. Bunun aksine, üst dişin aşağı bakıyor olması toprağa yönelişi simgelediği düşünülüp, bunun kötü bir olayın habercisi olduğuna ve çocuğun çok yaşamayaacağına inanılmıştır. Türkmenlerde diş ile çocuğun ebeveynine davranışı ilişkilendirilerek dişli doğan çocuğun babasına kötü davranacağına inanılmıştır (Sultanova 1995: 53).

Gereç ve Yöntem

Bu çalışma, Samsun ili ve çevresindeki yetişkinlerin eğitim düzeylerinin, şehirde veya köyde yaşamaalarının çocuklarının çekilmiş süt dişleri üzerindeki folklorik etkilerini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Ağız Diş Çene Hastalıkları ve Cerrahisi Anabilim Dalı'na başvuran çocuk sahibi hastalar ile Pedodonti Anabilim Dalı'na başvuran hastaların ebeveynleri arasından 250 (122 kadın ve 128 erkek) ve Samsun iline bağlı üç köyde yaşayan çocuk sahibi bireyler arasından 250 (120 kadın ve 130 erkek) olmak üzere (toplam 500) iki grup oluşturuldu. Fakülteye başvuran hastalardan şehirde yaşayanlar tercih edildi. Yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, ço-

çuğunun çekilen süt dişini ne yaptığı ve bunu niçin yaptığı soruldu. Şehir ve köyde yaşama ile eğitim düzeyine göre değerlendirilmeler yapıldı.

Veriler:

Çekilen süt dişlerinin çoğunlukla çöpe atıldığı, bunu ikinci sırada dama atılmanın izlediği belirlendi (Tablo-1).

Tablo-1. Çekilen dişin akıbetinin frekans dağılımı (%)

Dişin akıbeti*	Köy	Şehir	Genel
0	38.18	63.60	55.83
1	16.36	22.00	20.28
2	0.91	0.80	0.83
3	15.45	0.80	5.28
4	3.64	7.60	6.39
5	-	0.40	0.28
6	6.36	2.80	3.89
7	10.00	0.80	3.61
8	-	0.80	0.56
9	-	0.40	0.28
10	8.18	-	2.50
11	0.91	-	0.28

* 0: Çöpe atılanlar; 1: Dama atılanlar; 2: Yastık altına saklayanlar; 3: İneğin altına atılanlar; 4: Yastık altı dışında herhangi bir yere saklayanlar; 5: Çeyizine koyanlar; 6: Toprağa gömenler; 7: Ahıra atılanlar; 8: Kümese atılanlar; 9: Duvar dibine atılanlar; 10: İneğin boynuna asılanlar; 11: Çocuğunun boynuna asılanlar

Dama atma nedenleri arasında; dişlerin güzel, çabuk, sağlam çıkması, atılan dişleri kuş veya kargaların alarak yerine altın diş veya yeni diş getirmesi olarak belirlendi. Şehirde yaşayan bir bireyin ise; dişi okulun damına atarak çocuğunun okuması dileğinde bulunduğu belirlendi. Dama atma işlemi sırasında genellikle kuşlara özellikle kargaya seslendiği ve “al sen kemik dişi, ver demir dişi”, “karga al eski dişi, ver yeni dişi” gibi tekerlemelerinin söylendiği tespit edildi.

Çalışmamızda dişlerin kümesi ve ahır gibi hayvan barınaklarına atıldığı da belirlendi. Dişlerin tavukların yumurta

verimlerinin daha fazla olması için kümelere atılmasına şaşkıncı biçimde köyde yaşayanlar arasında rastlanmazken, %0.8 oranında şehirde yaşayan grupta tespit edildi. Daha çok kırsal kesimde olmak üzere dişin hamile inneğin dişi buzağı doğurması dileğiyle inneğin altına koyulduğu (köyde; %15.45, şehirde; %0.8) veya ahıra atıldığı (köyde; %10, şehirde; %0.8) belirlendi. Dişin, köyde yaşayanlar tarafından nazar değmemesi için inneğin (%8.18) ve çocuğun (%0.91) boynuna asıldığı belirlendi.

Dişi, çeyizinde (%0.40) ve yastık altına koyanların (%1.71) yanı sıra, ölünce mezarına götürmek için saklayanlar da belirlenmiştir. Biri üniversite mezunu, diğeri okuryazar olmayan olmak üzere iki kişinin, diş perisinin kendilerine para getirmesi için dişlerini yastık altına koydukları tespit edildi. Tüm çalışmaya katılan bireylerin %9,16’sının çıkan dişi toprağa gömdüğü ve bunlar arasında köyde yaşayan bir bireyin ise “toprakta gelen toprağa gider düşüncesiyle” bu işlemi yaptığı belirlendi.

Tartışma

Toplumların eğitim düzeyi ve kültürüyle batıl inançlar arasında ters bir orantı söz konusudur. Eğitim düzeyi düşük toplumlarda, batıl inançlar artmaktadır. Nijerya halkı arasında yapılan bir araştırmada bireylerin %53.7’sinin erken süt dişi çıkaran çocukları kötü olarak değerlendirip ortadan kaldırılması gerektiğine inandığı (Kanner 1926:58, Lagercrantz 1939:5) ve buna inananların çocuğunun eğitim düzeyinin düşük olduğu (Oyejide 1992:465), yine aynı toplumda yapılan başka bir araştırmada ilk önce üst dişi çıkan çocukların kötü olduğuna inanıldığı belirlenmiş ve bu düşünceye sahip bireylerin yaşlı ve/veya eğitim düzeyi düşük bireyler olduğu bildirilmiştir (Aderinokun vd.1991). Yapılan bir çalışmada batıl inanışa daha çok yaşlı bireylerin sahip olduğu bildirilmiştir (Aderinokun vd.1991), bu durum çalışmamızda geç yaşta çocuk sahibi olup, çocuğunun

ağız bakımını önemsemeyen bireyler olarak karşımıza çıkmıştır.

İnsanlar çağlar boyunca sebebini bilmedikleri şeylerden korkup bunu bir felaketin, kötü bir olayın habercisi gibi yorumlamışlardır. Kendi kendine düşen diş de sebebi belirlenememiş bir olaydır. İnsanlar bu felaketi kimsenin göremeyeceği bir yere saklayarak veya gömerek engelleyeceklerine inanmışlardır (TC Kültür ve Turizm Bakanlığı 2005'den). Dişin gömülmesi zaman içinde amaç değiştirerek istenilen veya beklenen iyi şeylerin olması için kullanılmıştır. Çocuğun düşmüş olan dişi, Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan atın ayak izlerinin altına gömülerek yerine sürecek dişin atın dişi gibi beyaz olması dilenmiştir (İnan 1986: 73). Bunun yanı sıra, çalışmamızda çekilen süt dişlerinin “toprakten gelen toprağa gider düşüncesiyle” toprağa gömüldüğü belirlendi. Bu durum dini inancın bir yansıması olarak değerlendirildi.

Batı toplumlarında gelin yatağının altına üç parça ekmek koyarak veya fareler tarafından ısırılmış yiyecekler yiyerek çocuklarının iyi ve güzel dişlere sahip olacağına inanılmıştır. Bu durum farelerin ki, kadar güzel dişlere sahip olma isteği ile ilgilidir (Hunstadbraten 1972: 105, Maroto 1998: 17). Gagavuz Türklerinde çekilen süt dişlerinin yerine gelecek dişlerin sağlamlığı için kargalardan yardım istenmekte, düşen süt dişi ekmeğe yumuşatılarak “karga karga sana kemik diş, ver bana demir diş” diyerek kuşların alması için açık bir alana bırakılmaktadır (Güngör vd. 1991, Şişman 1994: 56). Türkiye'nin kuzey doğusunda yer alan Kars yöresinde dişin sağlamlığı ve beyazlığı için çekilen süt dişi; “kurtlar kuşlar çürük dişimi alın, bana demir diş verin” diyerek evin bacasına veya “dişim köpek dişi gibi sağlam, kuzu dişi gibi beyaz olsun” diyerek evin damına atılıp yeni çıkacak dişler için dilekte bulunmaktadır. Çalışmamızda Samsun yöresinde de kuşlar ve özellikle karga ön plana çıkmıştır. Farklı toplumlarda farklı hayvanların güç

ve kutsallığına inanılması batıl inançların farklı hayvan türleri üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Göçebe bir toplum olan Türklerde kuzular, kurtlar, köpekler, yiyeceklerini alıp götüren kargalar günlük yaşamın içinde yer almıştır. Bu nedenle yaşamlarını etkileyen bu hayvanlardan gelecekle ilgili beklentilere girerek dileklerde bulunmuşlardır. Dişle ilgili batıl inançların kaynakları arasında Türklerin ilk dini olan Şamanizm'in de etkisi bulunmaktadır. Diş ile ilgili inançların gerçekleşmesi için sadaka vermek, kuşlara yem vermek gibi davranışların Türk topluluklarında görüldüğü bildirilmiştir (TC Kültür ve Turizm Bakanlığı 2005'den). Farklı toplumlarda dişlerin çatıya fırlatılmasıyla ilgili inanışlara rastlanmaktadır (Maroto 1998: 17). Çalışmamızda çekilen dişin dama fırlatılma gerekçeleri dişlerin güzel, çabuk, sağlam ve erken çıkması ve gelen dişin altın olması olarak belirlenmiştir. Çalışmamızda bir bireyin çocuğunun eğitiminde devamlılık sağlaması arzusuyla süt dişini okulun damına attığı tespit edilmiş bu durumun Türk toplumunda göbek bağına yapılan uygulamalara benzer olduğu saptanmıştır. Damın; ayakaltında olmayan, yüksek bir yer olması, atılan dişin buradan kuşlar tarafından kolaylıkla alınabilmesi nedeniyle tercih edildiği düşünülmektedir. Dişlerin ocağa veya fırına atıldığını bildiren çalışmalar da mevcuttur (Hunstadbraten 1972: 105).

Türk toplumu nazara inanan bir toplumdur. Nazarlık pek çok Türk ailesinin evinde, işyerinde, arabasında, giysilerinde bulunur. Birçok materyal nazarlık olarak kullanılır. Çalışmamızda şehirde yaşayan bireyler arasında dişin nazarlık olarak kullanımına rastlanmamış olmasına rağmen, köyde yaşayan bireylerde dişin hayvan veya çocuğun boynuna asılarak nazarlık olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Diş değişimiyle ilgili sayısız batıl inanç mevcuttur. Her düşen dişin yerine yeni bir diş çıkması arzusu vardır. Bu nedenle toplumlar düşen diş değişik

yerlere saklayarak yeni çıkacak dişler için dileklerde bulunmuşlardır (Maroto 1998: 17). Batılı toplumlar dişi sandalyenin veya duvarın bir deliğine, fare deliğine saklarken (Hunstadbraten 1972: 105), çalışmamızda ise uğur getirsin, diş perisi para ve yeni diş getirsin veya süren dişler düşmesin diye yastık altına, çeyiz sandığına saklandığı belirlenmiştir. Özellikle çeyiz sandığı evlenecek kızlar için oldukça önemli bir kavramdır. Ailesinin yanından ayrılırken kendi için değerli olabilecek eşyaları eşinin yanına götürmektedir. Bu sandığa dişini de koyması onu ne kadar önemsedığının bir göstergesidir. Hatta araştırmamızda dişini gömülürken mezarına konulması için saklayanlara bile rastlanmıştır.

Türk toplumunda çocukların süt dişleri ile halkın geçim kaynağı olan hayvanları arasında bir bağ kurularak doğacak hayvan yavrularıyla ilgili dileklerde bulunmuş ve çekilen süt dişinin ahıra atılmasıyla hamile ineğin dişi bir buzağı doğuracağına inanılmıştır (Şişman 1994: 56). Bununla paralel olarak çalışmamıza katılan bireylerin şehirde yaşayanlarda daha az olmakla birlikte süt dişini hamile ineğin altına doğacak olan buzağının dişi olması dileğiyle sakladıkları veya ahıra attıkları belirlenmiştir. Yine çalışmamızda ilginç olarak köyde hiç olmamakla birlikte, şehirde yaşayan bireyler arasında tavukların daha fazla yumurtlaması dileği ile çıkan süt dişlerini kümese atanlara rastlanmıştır.

Sonuç olarak batıl inançlar bireyin yaşadığı mekânla ilgili olmayıp, atalarından gelen ve eğitim seviyesi ne olursa olsun değişmeyen geleneksel kavramlardır. Bireye ve topluma zararı olmadığı sürece kültürün bir parçası olarak geleceğe aktarılmasının herhangi bir zararı yoktur.

Kaynaklar

Aderinokun (GA), (Oyejide CO), 1991, "Societal opinions on the eruption of deciduous maxillary central incisors before the mandibular ones in Nigeria", *Afr Dent J*, 5, 26.

Allwright (WC), 1958, "Natal and neonatal

teeth: A study among Chinese in Hong Kong", *Brit Dent J*, 105, 163.

Araz, Rifat (1995), *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Bodenhoff J- R.J. Gorlin (1963), "Natal and neonatal teeth: Folklore and fact", *Pediatrics*, 32, 1087.

Charon, L. F. (1955), "L'éruption précoce, description d'un cas", *Arch. Stomat. (Liège)*, 10, 272.

Guerini, V (1909), *History of Dentistry: From the most Ancient Times until the End of the Eighteenth Century*, Pound Ridge, New York: Milford House.

Güngör, H.-M. Argunşah (1991), *Gagauz Türkleri*, Tarih, Dil Folklor ve Halk Edebiyatı, Ankara, Hunstadbraten, K. (1970), "Superstition and Teeth", *Quintessenz*, 21, 105.

İnan, Abdulkadir (1986), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, Türk Tarih Kurumu yayını

Kanner, L. (1926), "Folklore of the Teeth: II. Number, position and time of eruption", *Dent. Cosmos*, 68, 58.

Lagercrantz, S. (1939), *A Contribution to the Study of Anomalous Dentition and Its Ritual Significance in Africa*, Stockholm, Statens Etnografiska Museum

Livius, T., (1938) with an English Translation by E. T. Sage and A. C. Schlesinger, *Livy*

Maroto (MR), 1998, "Folklore in children's odontology", *J Hist Dent*, 46, 17

Oyejide (CO), Aderinokun (GA), 1992, "Beliefs about prematurely erupted teeth in rural Yoruba communities", *Nigeria. Public Health*, 106, 465

Özer (A), 1978, *Burukan Aşiretinin sosyo kültürel ve ekonomik yapısı*, HÜ Sosyal bilimler enstitüsü Yüksek Lisans Tezi

Secundus (P), Cajus, 1942, *The History of the World, Commonly Called the Natural History* (Translated by H. Rackham)

Stefanini (A), 1987, "Influence of health education on local beliefs. Incomplete success, or partial failure", *Trop Doct*, 17, 132

Sultanova (A), 1995, "Türkmenlerin Evlenme Merasimlerine Bağlı İrmlar", *Diller Dünyası Dergisi*, 2, 53

Şişman (Bekir), 1994, *Samsun Yöresinde Yaşayan Halk İnançları Üzerine Bir İnceleme*, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

Şişman (Bekir), 2000, "Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma", *Türk Kültürü*, 448

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı - Uğur-Uğursuzluk www.kulturturizm.gov.tr/portal/kultur_tr.asp?belgeno=4537-60k,2005

Uçar (İ), 1989, *Tarih Kültür ve folkloruyla Atmalı aşireti*, Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Basılmamış Lisans Tezi

Zekiogulları (E), 1984, *Türk tarihi ve kültür bütünlüğü içerisinde Doğu Anadolu Tunceli*, Fırat Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Lisans Tezi